

ЩОДО ПІДСТАВ НАБУТТЯ МАЙНА РЕЛІГІЙНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Розглянуто питання, пов'язані з передачею культових будівель і майна, що перебуває у державній або комунальній власності, у безоплатне користування або безоплатне повернення у власність релігійних організацій.

Ключові слова: релігійні організації, культові будівлі, безоплатне користування, повернення у власність, охоронний договір, пам'ятки історії та культури.

На сьогодні однією зі специфічних підстав набуття майна релігійними організаціями все ще залишається передача державою культових будівель і майна у безоплатне користування або повернення його безоплатно у власність релігійним організаціям. Попри те, що впродовж 20 років незалежності України прийнято і діє низка законодавчих актів у цій сфері відносин, проблемних питань так і не поменшало. Про це свідчать звернення представників релігійних організацій до Президента України [6], а також судові справи за участю релігійних організацій, які через суд вирішують майнові питання щодо безоплатної передачі або повернення у власність майна, яке знаходиться у державній або комунальній власності [2]. Недостатня увага приділялася і з боку науковців щодо висвітлення вказаних питань. Так, зокрема, даною проблемою з початку 1990-х рр. опікувалися С. М. Грудницька і Н. О. Бардашевич [4], Д. Лилак [10], М. Рибачук [24], Н. І. Черленяк й А. Н. Переверзєв [28].

Практика передачі вказаного майна була започаткована ще радянською владою. Починаючи з 20-х рр. минулого століття релігійні організації впродовж 72 років не визнавалися юридичними особами і, таким чином, не були суб'єктами права власності на церковне майно, яке визнавалось народним надбанням [12]. Так, згідно з постановою народного комісаріату освіти України «Про духовні училища і семінарії» від 15.02.1919 р. всі духовні училища і

семінарії з майном і кредитами перейшли у відання та на облік народного комісаріату освіти і були перетворені на школи загальноосвітнього характеру [13], а Декретом Ради народних комісарів України «Про передачу майна монастирських, церковних та інших релігійних установ у відання народного комісаріату соціального забезпечення» від 17.05.1919 р. майно церковних, монастирських та інших релігійних установ усіх культів, крім храмів і предметів, призначених для богослужбових цілей, було передано у відання народного комісаріату соціального забезпечення. Храми та предмети релігійної обрядовості та богослужіння перейшли у відання та на облік місцевих Рад депутатів трудящих районного та міського рівня і за їх постановами могли передаватися в користування релігійним товариствам [14].

Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР «Про монастирі в СРСР» від 16.10.1958 р. № 1159 всі будови, які знаходяться на території монастирів, за винятком церков, були націоналізовані. Монастирі ж користувалися цими будовами на підставі орендних договорів, що укладалися з виконкомами районних і місцевих Рад народних депутатів (п. 3) [11].

Таким чином, націоналізоване культове майно перейшло у загальнодержавну власність і було передане на облік місцевим органам державної влади районного і міського рівня, і передавалося ними релігійним товариствам у безоплатне користування на договірній основі. Пізніше майно, що належало релігійним організаціям, почало передаватися і у власність недержавних організацій.

Тільки з прийняттям Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Закон) у 1991 р. майнові права релігійних організацій були відновлені, вони могли мати на праві власності будівлі, предмету культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно (ст. 18) [15]. До того ж за ними збереглося право на договірних засадах отримувати у користування будівлі й майно, що належало державним і громадським організаціям, а також громадянам. Але головна мета, що переслідувалась цим Законом, це повернення безоплатно у власність або у

безоплатне користування релігійним організаціям культових будівель і майна, які на цей час були у державній власності (ст. 17). Щоправда, правового механізму досягнення цієї мети Закон не запропонував. Проте відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» від 04.03.1992 р. перші кроки з реалізації цієї мети були зроблені [16].

Слід зауважити, що положення названого Указу, хоча і випередили рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи з питань захисту власності релігійних громад № 1556 (2002 р.), в яких було запропоновано гарантувати релігійним інститутам, власність яких була націоналізована в минулому, реституцію цієї власності у визначений термін або, якщо це неможливо, справедливу компенсацію, а також зазначено про необхідність стеження за тим, щоб націоналізована церковна власність не приватизувалася, на жаль, багато в чому залишилися нереалізованими.

Незважаючи на зазначені недоліки, нині майнове становище релігійних організацій в Україні можна охарактеризувати як етап зміцнення їх майнової основи за рахунок повернення державою церковного майна, якого вони були позбавлені.

Разом із тим відносно безоплатної передачі майна у користування або повернення у власність на практиці існує багато проблем, які потребують свого вирішення. По-перше, виникає питання щодо майна, яке держава повинна повернути релігійним організаціям, по-друге, на яких підставах це повинно відбуватися. Вважаємо, що вирішення цих проблем ускладнюється тим, що існує ціла низка нормативно-правових актів (законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов Кабінету Міністрів України тощо), положення яких не узгоджуються між собою. Так, відповідно до розпорядження Президента України «Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна» від 22.06.1994 р. [17] місцеві органи державної виконавчої влади повинні були забезпечити ще до 01.12.1997 р. передачу в безоплатне користування або повернення безоплатно у власність релігійних

організацій культових будівель і майна, які перебували на той час у державній власності та використовувалися не за призначенням. Але в цьому Розпорядженні не було враховано, що зазначене майно може визнаватися пам'яткою архітектури, що воно вже може знаходитися на іншому речовому праві у певних організацій, зокрема шкіл, музеїв, державних архівів, що, у свою чергу, потребує, наприклад, вирішення питання про розміщення цих установ. Як наслідок – ще й донині приймаються укази Президента, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, положення яких декларують повернення майна релігійним організаціям. Навіть те, що на сьогодні діють роз'яснення Вищого арбітражного Суду України «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 29.02.1996 р. № 02-5/109 (далі – Роз'яснення) [18], не усуває суперечностей, що виникають на практиці.

Проблеми майнової основи діяльності релігійних організацій все ще продовжують вирішуватися у площині: а) передачі культових будівель та майна, які становлять державну власність, організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування; б) повернення безоплатно у власність релігійних організацій культових будівель і майна, які становлять державну власність.

Метою даної статті є дослідження правового механізму безоплатної передачі або безоплатного повернення у власність релігійним організаціям культових будівель і майна, які становлять державну власність.

Механізм передачі й користування майном, яке становить державну власність, організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування релігійних організацій (відповідно до чинного ЦК України цей договір носить назву договору позички) визначає Типовий договір про безоплатне користування релігійною організацією культовими будівлями та іншим майном, що є державною власністю, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.10.2003 р. № 1699 [19]. Вважаємо слушною думку науковців про те, що за своєю правовою природою вказаний типовий договір є

договором приєднання, оскільки умови цього договору визначаються однією стороною Кабінетом Міністрів України і приймаються релігійною організацією шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому [1].

Відповідно до вимог зазначеного договору, державна організація передає, а релігійна організація – користувач приймає у безоплатне користування культову будівлю або інше майно, що є державною власністю і перебуває на балансі державної організації. Для передачі майна сторони утворюють комісію, головою якої призначається представник державної організації. Набуття права користування майном виникає з моменту підписання сторонами акта приймання-передачі майна, який є невід'ємною частиною цього договору. Проте обов'язковою передумовою для такої передачі є відповідне рішення державної організації. Враховуючи вищевказане, можна говорити про реальний договір позички, оскільки в даному випадку момент укладення договору приурочений до акта передачі речі в позичку релігійній організації.

Щодо правової природи договору позички, то ми погоджуємося з тим, що речова природа цього права проявляється в особливій, не притаманній зобов'язальним правам повноті правомочностей користувача на безоплатне і у більшості випадків безстрокове користування. Що стосується зобов'язальної природи досліджуваного права, то воно зумовлено тим, що право безоплатного користування виникає в силу договору. Разом з тим не тільки договір входить до фактичного юридичного складу, що породжує відповідне правовідношення. У кожному конкретному випадку передачі в безоплатне користування релігійної організації відповідного майна вимагається наявність спеціального рішення відповідного органу місцевого самоврядування. Таким чином, в основі виникнення права безоплатного користування релігійних організацій лежить не тільки договір, а й адміністративний акт. Вказана обставина підкреслює комплексну цивільно-правову природу права безоплатного користування релігійних організацій цим майном [8, с. 188].

Право безоплатного користування за обсягом значно вужче права власності. Так, користувач позбавлений можливості вільно розпоряджатися

переданим йому майном. Правочини по відношенню до цього майна санкціонуються його власником. Крім того, на відміну від права власності, якому притаманна невідчужуваність, право безоплатного користування належить до категорії похідних і, таким чином, відчужуваних прав. Власник майна у випадку порушення користувачем умов користування цим майном має право розірвати договір і вилучити передане йому майно.

Закон встановлює цільовий характер користування, що передбачає використання відповідного майна лише за тим призначенням, яке вказано в договорі безоплатного користування і рішенні органу місцевого самоврядування. У зв'язку з цим, наприклад, культова споруда, яка передається в користування релігійній організації для здійснення в ній заходів релігійної обрядовості, не може бути використана в інших цілях ніж релігійна діяльність.

Договір позички будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) на строк до трьох років укладається у простій письмовій формі; той самий договір, але строком на три роки і більше, вже підлягає нотаріальному посвідченню (ст. 793 ЦК). Це ж положення закріплюється і в п. 105 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: «... договори найму або позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремих частин) крім договорів найму (оренди) житла для проживання строком на три роки і більше, а також договори найму (оренди) або позички транспортного засобу за участю фізичної особи підлягають обов'язковому нотаріальному посвідченню [7]. Вважаємо, що договір позички нерухомої культової будівлі яка не визнана пам'яткою культурної спадщини чи її частини повинен укладатися у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Як правило, вказані договори укладаються власником майна з релігійною організацією на тривалі строки або безстроково. Щодо необхідності державної реєстрації договору позички нерухомості, то чинний ЦК на це відповіді не дає. Можна погодитися з думкою науковців про те, що договір позички нерухомості (і зокрема, договір позички будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини)) не підлягає державній реєстрації за таких підстав: по-перше, чинний ЦК у статтях 182, 210

передбачає державну реєстрацію прав на нерухомість та державну реєстрацію правочинів. Відповідно до ст. 210 ЦК правочин підлягає державній реєстрації лише у випадках, встановлених законом. Проте гл. 60 ЦК «Позичка» не містить тих правил, що зобов'язують піддавати договір позички нерухомості взагалі і договір позички будівлі або іншої капітальної споруди державній реєстрації, по-друге, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 01.07.2004 р. (в редакції Закону України № 1878-VI від 11.02.2010 р.) не передбачає реєстрацію договору позички будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремих частин) [27, с. 349]. Вважаємо, що договір позички нерухомої культової споруди, яка не є пам'яткою культурної спадщини чи її частини теж не буде підлягати державній реєстрації.

Крім безоплатної передачі культових будівель і майна у користування релігійним організаціям чинне законодавство передбачає також повернення безоплатно у власність релігійних організацій культових будівель і майна, які становлять державну власність. Відповідно до п. 9.3 Роз'яснень під поверненням культових будівель і майна слід розуміти повернення зазначених будівель і майна у власність релігійних організацій того ж самого конфесійного напрямку, наприклад, громадам православної церкви, Римо-Католицькій церкві. Конфесія (лат. *Confessio* – визнання, сповідування) – релігійне об'єднання, що має своє віровчення, культ і організацію [9, с. 287]. Такі релігійні об'єднання, як УПЦ Київського Патріархату, УПЦ Московського Патріархату, УАПЦ, які не є юридичними особами й являють собою сукупність релігійних організацій: релігійних громад, управлінь (центрів), монастирів, місій, релігійних братств, духовних навчальних закладів, які входять до кожного з них за організаційною або канонічною підлеглистю і є юридичними особами. Кожна із зазначених релігійних організацій – юридичних осіб є суб'єктом права власності на майно, яке їй належить. Причому, якщо релігійні організації беруть участь у цивільних відносинах безпосередньо, то вищезазначені релігійні об'єднання (церкви) набувають і здійснюють цивільні права та обов'язки через відповідні органи у межах їх компетенції, встановленої канонічними нормами, зокрема через свої

центри (управління). Таким чином, релігійні об'єднання (церкви) не є релігійними організаціями і вони не можуть отримувати безоплатно у користування або у власність культові будівлі та майно, що є державною власністю. Таким правом користуються релігійні організації (релігійні громади, управління (центри), монастирі, місії, релігійні братства, духовні навчальні заклади). Між тим, аналіз статутних документів релігійних організацій, які входять до складу будь-якого із зазначених релігійних об'єднань, свідчить, що релігійні громади обмежуються у своїх правах щодо розпорядження культовими будівлями, окремими предметами культу (іконами, хрестами, тощо), які використовуються під час проведення богослужінь. Згідно із Статутом про управління Українською Православною Церквою єпархіальний архієрей наділяється повноваженнями зі звернення до органів державної влади з питань повернення у власність або передачі в користування релігійної організації (церкви) храмів, та інших будівель і споруд, які є майном колишньої церковної власності. До компетенції єпархіального архієрея також віднесені питання щодо права власності (володіння, користування, розпорядження) церковним майном у межах єпархії. Єпархії – це місцеві церкви, які очолюються єпархіальним архієреєм й об'єднують єпархіальні установи, благочинія, парафії, монастирі, подвір'я, духовні навчальні заклади, братства, сестринства, місії [25]. клопотання єпархіального архієрея про повернення у власність релігійній організації культових будівель і майна, що є державною власністю, розглядається місцевим державним органом у місячний термін з письмовим повідомленням заявника про прийняте рішення. При винесенні рішення про повернення у власність беруться до уваги такі фактори: 1) права релігійних громад, яким належали ці будівлі та майно на момент їх переходу у власність держави; 2) права релігійних громад, які користуються цими будівлями і майном в установленому Законом порядку; 3) вкладення коштів релігійними громадами у спорудження, переобладнання культової будівлі і тривалості користування нею; 4) наявності у даному населеному пункті (місцевості) інших культових будівель та їх використання релігійними

громадами відповідних віровизнань; інших суттєвих обставин. Доказами належності культових будівель або майна можуть бути довідки державних архівних установ, Державного комітету у справах релігій (на сьогодні функції останнього передано Міністерству культури України), архівні документи церковних організацій (шематизми), рішення місцевих органів влади та інші письмові докази (пункти 9.2, 9.4 Роз'яснень).

Як свідчить судова практика, процедура безоплатного повернення у власність державного або комунального майна є складною й у більшості випадків тривалою. Як приклад можна навести справу про повернення культових будівель і майна у власність Свято-Тихвінському жіночому монастирю Дніпропетровської єпархії Української Православної церкви (далі УПЦ). Обставини справи: 19.08.2010 р. Господарський суд Дніпропетровської області у складі головуючого І. М. Кощєєва ухвалив рішення у справі № 10/22609, яким задовольнив вимоги позивача про визнання за Українською Православною церквою права власності на будівлі і споруди Свято-Тихвінського жіночого монастиря Дніпропетровської єпархії УПЦ і частково анулював свідоцтво про право власності на нерухоме майно в частині припинення комунальної власності територіальної громади сіл, селищ, міст Дніпропетровської області в особі Дніпропетровської обласної ради [26]. В обґрунтування позовних вимог позивач послався на те, що Свято-Тихвінський жіночий монастир заснований у 1863 р. У 1923 р. монастир закрили і на його території влаштували дитячий будинок, який згодом перетворився на школу-інтернат. За роки існування Радянського Союзу монастир неодноразово ліквідували та поновлювали. На виконання Постанови Ради Міністрів Української РСР № 1549 від 01.11.1958 р. в період, коли монастир був непрацюючим, територію та будівлі монастиря зайняли під обласний інвалідний будинок для пристарілих, школу-інтернат, дитячі ясла. Школа-інтернат існує і до теперішнього часу. Згідно з Розпорядженням Президента України від 22.06.1994 р. місцевим органам державної виконавчої влади необхідно було забезпечити до 01.12.1997 р. передачу у безоплатне

користування або повернення безоплатно у власність релігійним організаціям культових будівель і майна, які перебувають у державній власності та використовуються не за призначенням. Рішенням Дніпропетровської обласної ради від 18.11.1997 р. визначено управління освіти облдержадміністрації до 01.01.1998 р. поетапно повернути приміщення Свято-Варварівської церкви з прилеглими спорудами, що розміщуються на території Дніпропетровської допоміжної школи-інтернат (приміщення колишнього Свято-Тихвінського жіночого монастиря), у власність Дніпропетровської єпархії УПЦ. Однак Свято-Тихвінському жіночому монастирю Дніпропетровської єпархії УПЦ так і не були повернуті спірні приміщення, що є порушенням прав і законних інтересів позивача.

Відповідач заперечив вимоги позивача і пояснив наступне: за рішенням Дніпропетровської обласної ради Дніпропетровській єпархії УПЦ повернули приміщення Свято-Варварівської церкви, щодо інших споруд, на які претендує позивач, то належність їх останньому є на думку відповідача сумнівною.

У висновках у справі суд встановив: Свято-Тихвінський жіночий монастир є правонаступником всіх прав і обов'язків Тихвінського жіночого монастиря, заснованого в 1863 р. Згідно з висновком судово-будівельної експертизи зазначені у позові будівлі та споруди Тихвінського жіночого монастиря відносяться до культових будівель монастиря.

Зазначене у позові спірне майно на момент його переходу до закриття Тихвінського жіночого монастиря належало Російській Православній Церкві, правонаступницею якої є Українська Православна Церква, яка в особі Свято-Тихвінського жіночого монастиря Дніпропетровської єпархії УПЦ здійснює користування іншою частиною майнового комплексу монастиря, повернутого раніше і право власності на яке визнане за УПЦ.

Щодо визнання права власності на спірні споруди, то згідно зі статтями 16, 316, 328 і 392 ЦК, ст. 18 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Закон) позивач як релігійна організація може мати на праві власності майно і звертатися до суду за захистом порушеного права.

При винесенні судом рішення по цій справі були враховані норми чинного законодавства щодо забезпечення відновлення порушеної справедливості, захисту прав і законних інтересів релігійних організацій, положення міжнародного права, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї, а також рішення Європейського суду з прав людини.

Розгляд даної справи у суді наочно показує, що в законодавстві відсутній ефективний правовий механізм вирішення майнових проблем релігійних організацій. Суть даного спору полягає в тому, що частина нерухомого майна, а саме приміщення Свято-Варварівської церкви і прилеглі з нею споруди були визнані культовими будівлями і повернені у власність Дніпропетровській єпархії УПЦ, інші споруди на думку влади не відносяться до культових будівель і тому не повинні повертатися. Породжує таку ситуацію законодавча невизначеність, поняття культові будівлі і майно. Під культовими будівлями і майном слід розуміти будівлі та речі, спеціально призначені для задоволення релігійних потреб громадян (п. 4 Роз'яснень). Тому не можуть бути визнані культовими будівлями ті приміщення, що пристосовані для проживання священнослужителів та інших служителів культу, якщо вони не є невід'ємною частиною культової споруди і не знаходяться на земельній ділянці, необхідній для обслуговування цієї споруди. Що слід розуміти під поняттям «невід'ємна частина культової споруди» законодавець не пояснює. Відповідно до даного визначення слід повертати тільки ті будівлі та речі, які слугують задоволенню релігійних потреб громадян, тобто в нашому випадку органи влади повинні були повернути тільки приміщення Свято-Варварівської церкви, однак разом із церквою було повернуто приміщення келій монахинь, господарські приміщення (близько 2.500 м²), а також була передана у власність монастиря земельна ділянка площею 4 га. Пізніше на інші спірні споруди – майстерні, господарські приміщення, теплиці (2.000 м²), які не були передані монастирю, господарським судом було визнане право власності на вказане нерухоме майно. Тобто всі перелічені монастирем будівлі були визнані судом культовими й

повернені у власність Української Православної Церкви. Незрозумілим все ж залишилось питання: які саме будівлі вважати культовими, а які ні. На цю проблему звертають увагу і науковці. Так, О. М. Василюк вважає, що держава повертає лише культове майно, хоча в законодавстві немає визначення «культового майна» [3]. Г. Друзенко зазначає, що нормативно-правові акти не формулюють критеріїв, за якими культове майно можна відрізнити від некультового. Наприклад, монастирські келії або всесвітньо відомі дальні й ближні печери Києво-Печерської Лаври можна розглядати як культове майно чи ні. Закон про це мовчить [5]. Слід указати, що в науковій літературі та законодавстві щодо майна релігійних організацій застосовується різна термінологія. Так, культове майно, яке до початку минулого століття мало єдину назву «церковне майно», називають і майном релігійних організацій, і майном богослужбового призначення, і майном релігійного призначення. Вважаємо, що правова термінологія щодо певного об'єкта, суб'єкта, явища тощо повинна бути єдиною. Враховуючи, що правовим є термін «майно релігійного призначення», його і слід закріпити на законодавчому рівні. Потрібно також встановити перелік майна релігійного призначення, яке може підлягати безоплатній передачі або поверненню у власність релігійних організацій.

У власність або в користування релігійним організаціям може передаватися майно, яке становить історичну, художню або іншу культурну цінність. Відповідно до Закону культові будівлі та майно, які становлять історичну, художню або іншу культурну цінність, передаються релігійним організаціям у користування або у власність з додержанням встановлених правил охорони і використання пам'яток історії та культури (далі – пам'яток) (ч. 3 ст. 17). Правове регулювання відносин у цій сфері здійснюється на підставі Закону України «Про охорону культурної спадщини» [20], за яким забезпечення охорони і збереження пам'яток покладається на ті релігійні організації, у власності чи в користуванні яких вони знаходяться. Релігійні організації зобов'язані утримувати пам'ятку в належному стані, своєчасно

проводити її ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення. У разі, якщо пам'ятці загрожує небезпека цього, релігійна організація зобов'язана привести таку пам'ятку до належного стану: змінити вид або спосіб її використання, провести роботи з її консервації, реставрації, реабілітації, музеєфікації, ремонту та пристосування. Здійснення вищевказаних робіт здійснюється релігійними організаціями за власні кошти за наявності письмового дозволу органів охорони культурної спадщини та органів місцевого самоврядування на підставі погодженої з ними науково-проектної документації.

З огляду на те, що релігійні організації відповідають за схоронність пам'яток, вони зобов'язані укласти охоронні договори відносно них, хоча відсутність такого договору не звільняє ці організації від обов'язків по охороні пам'ятки. Кабінетом Міністрів затверджено Порядок укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини [21]. Законодавством встановлена типова форма охоронного договору. Відповідно до змісту вказаного документа охоронний договір є цивільно-правовим договором, предметом регулювання якого є режим використання та збереження пам'ятки. До істотних умов цього договору можна віднести такі: цільове використання пам'ятки, види і терміни виконання реставраційних, консерваційних, ремонтних робіт, робіт з упорядження її території. Власник або уповноважений ним орган зобов'язаний не пізніше ніж через місяць з моменту отримання пам'ятки чи її частини у власність або в користування укласти охоронний договір з відповідним органом охорони культурної спадщини. Аналіз вказаного договору свідчить про те, що за правовою природою охоронний договір можна віднести до договорів приєднання. Умови цього договору визначаються однією стороною – органом охорони культурної спадщини і приймає інша сторона – релігійна організація шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому. Вважаємо, що при безоплатній передачі або поверненні культової будівлі та майна, які становлять історичну, художню або іншу культурну цінність, зручніше буде укласти не два договори – один про безоплатну передачу або повернення вказаного майна, а другий – охоронний, а укласти – один договір, в якому передбачити й

передачу або повернення вказаного майна, а також охоронні зобов'язання зі збереження вказаного майна.

Стосовно оборотоздатності пам'яток спостерігається цікава ситуація. Так, Андріївська церква, костел Магдалини, відбудовані Успенський та Михайлівський собори були віднесені до переліку культових споруд – визначних пам'яток архітектури, у зв'язку з чим не підлягали передачі у постійне користування релігійним організаціям [22; 23]. Але традиційність їх як культових споруд була врахована і ці об'єкти було дозволено відповідній конфесії використовувати для проведення богослужінь у церковні свята, а також з нагоди визначних державних і церковних подій. Щодо Софійського собору як об'єкта Національного заповідника «Софія Київська», що потребував і потребує особливого режиму експлуатації, несумісного з умовами постійно діючого храму, то він використовується і сьогодні для проведення богослужінь чи інших заходів виключно в дні визначних державних або церковних подій за письмовим дозволом Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики, що видається за Погодженням з Міністерством культури України. Таким чином, йдеться вже не про класичний договір позички, а про модифікацію цього договору, в якому суттєвою умовою, окрім відомостей щодо особливостей пам'ятки, а також вимог щодо забезпечення її схоронності, стає цільове використання тієї чи іншої пам'ятки, пов'язане з конкретною подією, яка обов'язково настане.

Таким чином, проблеми, пов'язані з безоплатною передачею або поверненням у власність релігійним організаціям культового майна і будівель, що знаходиться у державній або комунальній власності, потребують у своєму вирішенні комплексного підходу. Вважаємо, що є сенс в одному законодавчому акті визначити всі питання, які стосуються даної сфери суспільних відносин.

Список літератури:

1. Бірюкова Т. А. Коментарий к Закону РФ от 30.11.2010 р. № 327-ФЗ «О передаче религиозным организациям имущества религиозного назначения, находящегося в государственной или муниципальной собственности» [Электрон. ресурс] / Т. А. Бирюкова, М. Н. Сикачев. – Режим доступа : www.bapt.ru/justice/48-ground/322-comment.

2. *Васін М.* Судові перспективи повернення споруд і майна культового призначення релігійним організаціям [Електрон. ресурс] / М. Васін. – Режим доступу : www.irs.in.ua/index.php.
3. *Василець О. М.* Реституція церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід [Електрон. ресурс] / О. М. Василець. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/4/28.pdf>.
4. *Грудницька С. М.* Захист права власності і господарювання релігійних організацій / С. М. Грудницька, Н. О. Бардашевич // Часопис Академії адвокатури. – 2009. – № 2. – С. 1–7
5. *Друзенко Г.* Реституція по-українськи: відновлення історичної справедливості чи пастка для церкви [Електрон. ресурс] / Г. Друзенко. – Режим доступу : www.justinian.com.ua/
6. Звернення Всеукраїнської Ради Церков до Президента щодо державно-конфесійних відносин від 23.05.2013 р. № 181 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : religions.unian.net/ukr/detail/14855.
7. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затверджено наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 р. № 20/5 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0283-04.
8. *Ильичев М. В.* Русская Православная Церковь и право: комментарий / М. В. Ильичев – М. : БЕК, 1999. – 464 с.
9. *Лешан В. Ю.* Основи релігієзнавства [Електрон. ресурс] / В. Ю. Лешан. – Режим доступу : www.religstud/Osnovy-religstud/pdf.
10. *Лилак Д.* Судовий захист майнових прав релігійних організацій / Д. Лилак // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні. – К. : Право, 1996. – С. 157–166.
11. О монастырях в СССР : постановление Совета Министров СССР от 16.10.1958 г. № 1159 // Сборник документов и материалов о религии и церкви. – К., 1983. – С. 90-91.
12. Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви : Декрет Тимчасового Робітничо-селянського Уряду України від 22.01.1919 р. // Сборник документов и материалов о религии и церкви. – К., 1983. – С. 63–65.
13. Про духовні училища і семінарії : постанова народного комісаріату освіти України від 15.02.1919 р. // СУ УССР. – 1919. – № 10. – Ст. 127.
14. Про передачу майна монастирських, церковних та інших релігійних установ у відання народного комісаріату соціального забезпечення : Декрет Ради народних комісарів України від 17.05.1919 р. // СУ УССР. – 1919. – Ч. 2. – Ст. 38.
15. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04. 1991 р. № 987-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
16. Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна: Указ Президента України від 04.03.1992 р. № 125 // Укази Президента України. – 1997. – Т. 1. – С. 786.
17. Про повернення релігійним організаціям культового майна : розпорядження Президента України від 22.06.1994 р. № 53-94-рп [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/53/94-pn.
18. Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» : роз'яснення Вищого арбітраж. Суду України від 29.02.1996 р. № 02-5/109 // Право України : Правовісник. – 1998. – № 1 (4). – С. 158–165.
19. Про затвердження Типового договору про безоплатне користування релігійною організацією культовими будівлями і іншим майном, що є державною власністю : постанова Кабінету Міністрів України від 29.10.2003 р. № 1699 // Офіц. вісник України. – 2003. – № 45. – Ст. 235.
20. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.

21. Про затвердження Порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини : постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2001 р. № 1768 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1768-2001-n.
22. Про використання культових споруд – визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям : постанова Кабінету Міністрів від 09.08.2001 р. № 1005 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 33. – Ст. 1544
23. Про умови передачі культових будівель – визначних пам'яток архітектури релігійним організаціям: постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2002 р. № 137 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 7. – Ст. 294.
24. *Рибачук М.* Проблема реституції церковного майна / М. Рибачук // Політичний менеджмент: український наук. журн. – 07/2003. – № 3. – С. 82–91.
25. Статут про управління Української Православної Церкви [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : orthodox.org.ua/page/statut-upts.
26. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 01.12.2009 р. у справі № 10/226-09 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : jurportal.org/write/6934106.
27. Цивільне право : підруч. : у 2 т. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2012. – Т. 2. – 816 с.
28. *Черленяк Н. І.* О передаче имущества религиозного значения религиозным организациям [Электрон. ресурс] / Н. И. Черленяк, А. Н. Переверзев. – Режим доступа : <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/513.pdf>.

Поддубная В. Ф. К вопросу оснований приобретения имущества религиозными организациями.

В статье рассматриваются вопросы, связанные с передачей культовых зданий и имущества, которое находится в государственной или коммунальной собственности в бесплатное пользование или бесплатное возвращение в собственность религиозных организаций

Ключевые слова: религиозные организации, культовые здания, бесплатное пользование, возвращение в собственность, охранный договор, памятники истории и культуры.

Poddubnaya V. F. On basis of the acquisition of property by religious organizations.

This article discusses the issues related to the transmission of religious buildings and property owned by the state or municipal property in the free use and free return of property of religious organizations.

Key words: religious organizations, places of worship, free use, the return of the property, guard the contract, the monuments of history and culture.